

Van Isengrimus tot Wapenbroeders: een ware speurtocht

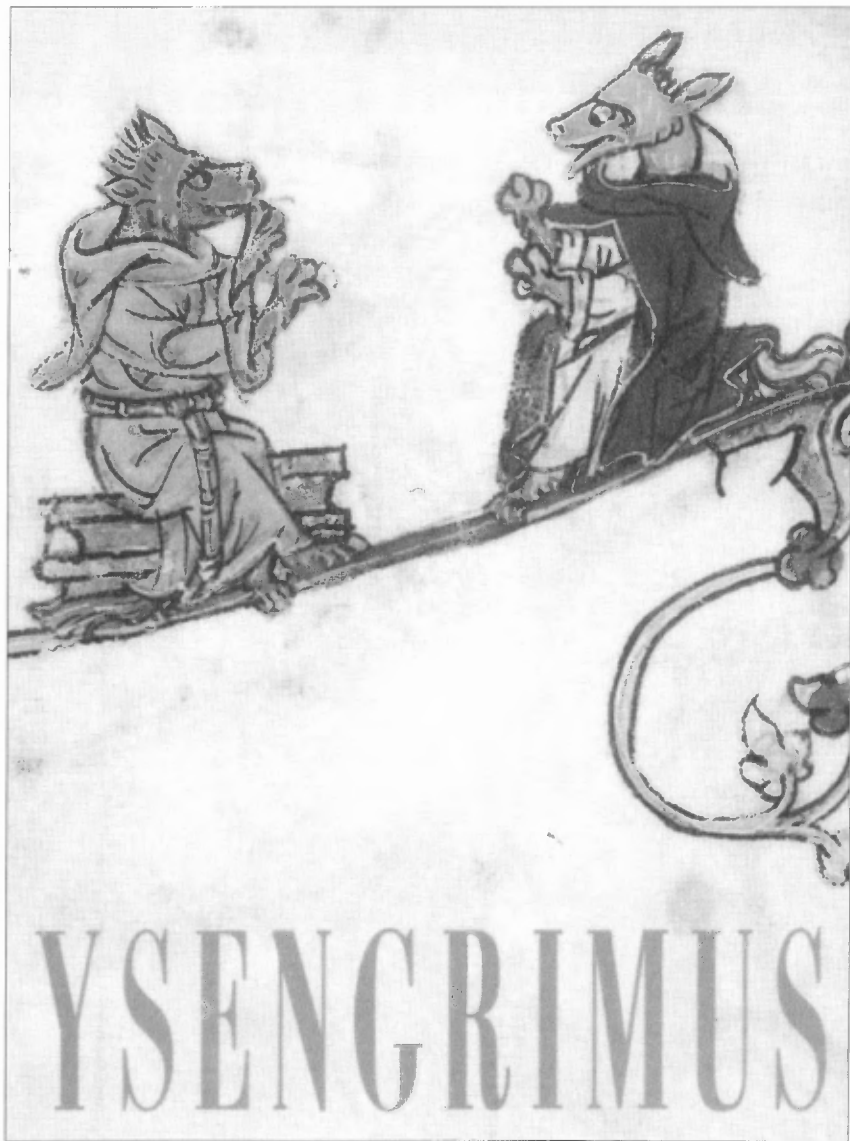
Dankzij de verschijning van Ysengrimus in vertaling kan er weer eens op een andere manier worden aangekeken tegen twee meesterwerken in onze Nederlandse literatuur: Van den Vos Reynaerde van Willem die eerder Madocke maakte en Wapenbroeders van de Vlaamse auteur Louis Paul Boon. De aanzet tot een mooie opdracht voor de tweede fase.

Wam de Moor   Liefst 214 bladzijden telt de vertaling die Mark Nieuwenhuis maakte van *Ysengrimus*, het middeleeuwse in het Latijn geschreven dierenepos, waarin niet de vos Reinaert, maar diens opponent de wolf Isengrim de antagonist is. Nieuwenhuis moet er een hele kluif aan gehad hebben, want de *Ysengrimus* is een knap omvangrijk werk. Een auteur uit de omgeving van Gent moet het omstreeks 1149 geschreven hebben. Hij deed dat in distichons, dé versmaat voor elegische of parodiërende poëzie. Daaraan heeft de vertaler zich niet gewaagd. Hij maakte van poëzie proza. Ook nog omdat, en dat vind ik een nogal raar argument, ‘tegenwoordig proza de meest geëigende vorm is voor een verhalende tekst en dat is wat de *Ysengrimus* toch in de eerste plaats is.’ Zou je zo’n argument serieus nemen, dan konden we ook maar beter de Reinaert en de middelnederlandse epiek in proza om gaan zetten, en daar zal toch geen zinnig mens aan denken? En wat mankeert dan een eigentijds fabeldichter als Leo Vroman, die met graagte de distichon hanteert? Te zeggen, zoals op het achterplat van dit Griffioen-deel gebeurt, dat *Ysengrimus* geenszins onderdoet voor *Van den Vos Reynaerde*, dat lijkt me een medede-

ling pour besoin de la cause. Want wie aan dit vertaalde dierenepos begint, krijgt, met in zijn achterhoofd onze eigen geestige, spits geformuleerde Reinaert, twee fikse dreunen te incas-seren. Ten eerste is Nieuwenhuis vooral in het begin een wat schoolse vertaler, en ten tweede mist de Latijnse dichter de puntigheid van Willem die Madocke maakte. Lees deze eerste zinnen van het openingsverhaal ‘De geschiedenis met de ham’ en u begrijpt wat ik bedoel: ‘Toen Isengrim op een ochtend uit het bos kwam om voor zijn hongerige kinderen en zichzelf voedsel te zoeken, zag hij Reinaert de vos, die met dezelfde bedoeling op pad was gegaan, van opzij komen aanrennen. Omdat Reinaert de wolf niet had gezien vóór de wolf hem zag en de vijand te dichtbij was, was zijn kans om te vluchten verkeken. Nu vluchten zinloos was nam hij in allerijl levensgevaarlijke risico’s en omdat hij nergens méér op vertrouwde dan op het veinzen van vertrouwelijkheid, zei hij alsof hij hem spontaan begroette: “Moge mijn oom de prooi krijgen die hij begeert!” Reinaert noemde hem schijnheilig oom zodat Isengrim hem zou vertrouwen zoals men een familielid vertrouwt.’

Mij dunkt dat je voor een soepele vertaling op zijn minst herhaling van woorden moet vermijden en dat gebeurt hier niet. Varieer, maak de braaf vertaalde tekst levendig door samengestelde zinnen in tweeën te knippen. Hier schemert de grondtekst te veel door de vertaling heen. Gelukkig wordt dit euvel gaandeweg minder storend en kun je merken dat Nieuwenhuis greep krijgt op de tekst en vermindert de pijn.

Verhaal vol dubbele bodems
De tweede dreun krijg je, als het om het origineel gaat, van de *Ysengrimus* zelf. De negentien bladzijden aantekeningen die de vertaler bij de tekst schreef zijn ook echt wel nodig om alle toespelingen die in het verhaal gemaakt worden op actuele en bijbelse toestanden te begrijpen. *Ysengrimus* is minstens zozeer als de Reinaert een verhaal met tal van dubbele bodems. Alleen vanuit die kennis zul je begrip opbrengen voor het feit dat met een verslag van gebeurtenissen eindeloze debatten tussen de twee hoofdrolspelers, Isengrim en Reinaert, worden verweven. Voorbeeld zijn de zes bladzijden discussie die voorafgaan aan Reinaerts list in ‘De geschiedenis met de ham’, waarin de wolf de vos zogenaamd tracht te overreden om als spekkie voor zijn bekkie te dienen. Dat kun je spits noemen, maar zo ervaar je de tekst toch echt alleen als je een beetje

idolaat bent van dit dierenepos. En dat ben ik niet. Misschien komt dat omdat de voorstelling van de wolf als schijn-heilige monnik, abt en bisschop, in beperkte mate bekend van de Reinaert, op zo uitmuntende wijze is benut door Louis Paul Boon in zijn roman *Wapenbroeders*, een literair juweel waaraan dit Latijnse epos niet kan tippen. De *Ysengrimus* is het oudste dierenepos van de Middeleeuwen. Kenmerkend

voor de satirische kant van dit verhaal is dat het gaat om een spiegelverhaal, waarin bij wijze van spreken alles wordt omgedraaid: slecht wordt als goed voorgesteld, deugdzaam als ondeugend, slachtoffers worden winnaars, moordenaars en dieven krijgen een koekje van eigen deeg. Waarbij dan gezegd moet worden, dat de spiegel zelf regelmatig zijn niet reflecteren-de achterkant laat zien – zo absoluut

omgekeerd is het nu ook weer niet – en met name Reinaert onomwonden te kennen geeft dat de geestelijken niet deugen: ‘Bisschoppen plunderen en dekens volgen hun dievenspoor, want als zij [niet?] zouden plunderen zouden ze spoedig zelf tot prooi worden.’ (p. 198).

De wolf staat model voor die vraatzucht van de middeleeuwse geestelijkheid, herders die hun schapen tot en met uitkleden. Vandaar dat het de tijdgenoot een groot genoeg moet hebben gedaan te vernemen hoe deze Isengrim, veelal dankzij Reinaerts slimme oplossingen en suggesties, vaak geducht te grazen wordt genomen. Het is Reinaert die inspeelt op de vraatzucht van zijn ‘oom’, bijvoorbeeld door deze de suggestie aan de hand te doen een geschil tussen vier bokken te beslechten door als landmeter op te treden. Isengrim hoeft dan alleen maar in het midden van het betwiste terrein te gaan staan om vervolgens door de aanstormende bokken zo ongeveer gevierendeeld te worden.

En zo komt Isengrim keer op keer in de nesten, blijft de staart waarmee hij de vetste vissen hoopte op te halen in het ijs zitten, tuigen woedende burgers hem af, zoals Brune in de Reinaert, wordt hem zelfs zijn huid afgestroopt en eindigt hij zijn bestaan als lekkerbekje voor een kudde varkens. Juist in dit slotgedeelte wordt de *Isengrimus* meer en meer tot een pamflet tegen de bespote clerus en blijkt overduidelijk dat de auteur ervan de vorm van het dierenepos koos om zijn bezwaren tegen het gedrag van de geestelijkheid breed uit te kunnen meten.

Wat Isengrim in de aanvang van het epos met Reinaert probeerde te doen, overkomt hem nu zelf: de zeug Salaura volgt haar zesenzestig varkens in hun strijd om het wolvenlijf naar binnen te vreten onder het uitspreken van van zinnen als: ‘Geen enkele non heeft ooit

mijn naam gedragen, geen profeet ooit de jouwe. Laten we allebei van naam veranderen: wees jij mijn Jona, dan zal ik jouw walvis zijn! Welnu, genoeg geprofeteerd! Als tot een vriend zeg ik je: je wordt in mijn offerblok geworpen! Ga dus vrolijk en snel mijn taveerne binnen. Voor je vertering breng ik je niets in rekening.’ Et cetera. Van deze directe beeldspraak zit het epos vol. Als bijvoorbeeld het ene na het andere lichaamsdeel uit en ván Isengrims lijf wordt gevreten, begeleiden de verschillende varkens dit met zinnebeeldige toelichtingen. Een varken rukt zijn slokdarm van het strottenhoofd onder het uitroepen van de zin: ‘Vrienden, hij had zelfs deze vredesbazuin opgeslokt zodat er niets aan zijn valsheid zou ontbreken! Ik zal de vrede rondbazuinen, jij, tante, hebt de zegels en moeder het document. Nu is de vrede volledig van kracht!’ (p. 212).

Boons Reinaert en Isegrim

Al in het eerste hoofdstuk van *De Kapellekensbaan* uit 1953 voert Boon de dichter en dagbladschrijver Johan Janssens op die in een hoekje van zijn dagblad over ‘den-vos’reinaerde’ schrijft en de Middeleeuwen bestempelt als de ‘donkere tijd’: ‘o dat was mij eveneens de tijd waarin ge geen vijf stappen kondt doen of ge liept tegen een abdij binnen wier muren men vrat en dronk om er bij te barsten, en waar men om

de tijd dood te krijgen in dikke boeken het leven van de heilige bimbombarus beschreef, en met veelkleurige prenten versierde...’ (derde druk, 1955, p. 25). Boon publiceerde twee jaar na *De Kapellekensbaan* zijn *Wapenbroeders*, zijn ‘getrouwe bewerking der aloude boeken over Reinaert en *Isengrimus*’ en daarin vinden we op de eerste bladzijde datzelfde citaat en diezelfde beschouwing over de donkere Middeleeuwen die Johan Janssens in zijn krantehoekje ten beste gaf. Perrot de Saint Cloud schreef *Le Roman de Renart*; Nivardus, zo meende men, zo meende ook Boon, maar zo meent Nieuwenhuis niet, schreef Isengrimus; en wat Willem naast Madocke ook nog maakte, weten we. De geestelijke vader van verteller boontje, Louis Paul Boon, putte uit de drie bronnen, telkens keurig, met versregels en al aangeduid boven de vlotte hoofdstukjes, en zo kon hij ons een schitterend mozaïek nalaten, gedurfd, geestig, tegelijkertijd middeleeuws én hedendaags van sfeer.

En vanuit dit perspectief neemt bij mij de erkentelijkheid toe tegenover de vertaler van Isengrimus. Want dank zij diens niet geringe arbeid is het mogelijk een interessante, voorbereidend wetenschappelijke casus op te stellen, een opdracht voor ‘begeleid zelfstandig’ werken in de hogere klassen van het voortgezet onderwijs of in het eerste jaar van de studie Nederlands. Die luidt:

Lees *Wapenbroeders* van Louis Paul Boon, stel vast vanuit welke maatschappelijke opvatting Boon schrijft, waar hij vóór is en waar hij tégen is, noteer dat. Bezie vervolgens in het bijzonder de personages ‘isengrimus’ en ‘reinaert’ en maak van hen een profiel. Vergelijk het verhaal uit een drietal (kleine) hoofdstukken met de daarbij genoemde passages in *Ysengrimus* en *Van den Vos Reynaerde* en probeer de opvallende verschillen vast te stellen. Bezie dan of je de beide dieren-epen verder wilt lezen. Welk van de drie boeken heeft je voorkeur? Waarom is dat? Of: lees daarna in elk geval *Van den Vos Reynaerde*. De opdracht is, bij goede taakverdeling, uitstekend met zijn drieën uit te voeren.

Om de prijs van dit zeer verzorgde deeltje – zoals alle delen in de Griffioen – hoeft geen leraar of leerling het ongelezen te laten. Dank zij, letterlijk, het Prins Bernhard Fonds. ■

Ysengrimus. Uit het Latijn vertaald door Mark Nieuwenhuis.Griffioen. Querido 1997 [in 1998 verschenen]. 262 blz. Prijs f 12.50.

Waarom zou u deze advertentieruimte niet benutten? Het is de beste mogelijkheid om een gerichte doelgroep direct te bereiken! Neem voor exacte afmetingen, aanleveringsvoorwaarden, data en prijzen contact op met:

drs. A. van de Akker
De Schietspoel 1
5051 DL Goirle
(013) 534 60 93.
e-mail: arie.hettie@pi.net

Adverteren?